

Şiir Üzerine Konuşmalar/13

Kültür Birikiminin Turizm Değerlerine Dönüştürülmesi*

◆ Cumali Ünalı Hasannebioğlu

Bugün, burada konuşmayı umduğum şey, çok eski olan, insan hayatıyla da at başı yürüyen bir kavramı, “kültür”ü, çok yeni bir biçimde, üstelik çağımızın değerlerine uygun bir dirilikte, Malatya’ya uyarlayarak, sunmaya çalışmaktır.

Nereden başlamamız gerekiyor?

İlk buğday tarımının, İzollu Caferhöyük’teki kalıntılarından hareket edersek bir yere ulaşırız. Kültür kelimesinin, tüm dünya dillerinde karşılığına, “ekin”e ulaşırız. Demek ki, insan hayatının medenileşmesi, kültürle ilişkisine bağlı.

İkinci durağımız, Yazıhan Buzluk/Ansır mağaraları... Buradaki resimlerine göre, İzollu’da, Fırat’ın sonsuz bereketiyle karnını doyuran Malatyalı, kapalı bir yerleşime geçmiş; mağaraya ve o mağaranın duvarlarına kendini ifade ettiği resimler yapmış. Kim bilir, insan hayatının iki evresinde, aşkta ve ölümden neler hissetti? Kendini nasıl ifade etti? Şiir mi söyledi, türkü mü yaktı, sessizce bir kenarda oturdu mu?

Bence, Malatya kültüründe en önemli, en dikkate değer bölüm, Hitit medeniyeti ve bu dönemde yaşayan insanların, bireyi öne çıkaran yasalar yaparak, bugün bile dünyada saygı uyandıran bir adalet sistemini ortaya koymalarıdır.

Metalden yapılma silah kullanmaları da önemlidir, dünyada, ilk kez en uzun kılıcı kullanmalarının bir anlamı, mutlaka vardır düşünenler için; ama asıl önemli olan uluslararası ticareti düzenleyen, yarısı koparılmış kil mühürlerdir. Bununla, devletten devlete bir gücün güvencesini, ticaret yapan sermaye sahibine hissettirmektedirler.

İddia o ki, dünyanın ilk “bürokratik devleti”, Malatya’da, Aslantepede, o dönem yaşayan Malatyalılarca kurulmuştur. Bu, insanı nasıl heyecanlandıran bir değerdir. Bir şehir düşünün ki; dünyada tek olma, ilk olma özelliği taşıyor ve bu şehir de, bizim doğduğumuz, yaşadığımız, ona aidiyet duyduğumuz şehirdir; Malatya’dır. Bürokratik bir devlet kurmak ve bununla da dünyada ilk olmak, adına medeniyet dediğimiz oluşumun ilk kez gündeme gelme iddiasını da taşır.

Aslında burada bir parantez açıp, “pağa”ya gelmek istiyorum. Pağa’yı hepimiz bilirsiniz. Eskiden beri, özellikle de bağ köyleri denilen, Dermesuyu altında bahçe tarımı yapılan köylerde, eski bahçelerde hâlâ kullanılmaktadır. Beş seyrek dişli bir tarak düşünün, bu pağanın anahtarıdır. Üzerinde diller olan bir sistem, pağayı kilitlemekte ve mal sahibinden başkasının girişini önlemektedir.

Bu nedir?

Bu mülkiyettir, bu emeğin teminat altına alınmasıdır, bu ad koymadır.

Malatyalı değerli araştırmacı Hüseyin Şahin, yıllar önce okuyup hayran kaldığım, pağanın geçmişini 6000 yıl geriye taşıyan önemli araştırmasında, işte buna dikkatimizi çekmektedir; mülkiyetin teminat altına alınması hadisesine.

Çünkü, pağa emektir, pağa ilerleme arzusudur, pağa emeğin devletçe korunması, sahibince de gözetilmesidir: Tek kelimeyle pağa, medeniyettir.

MÖ 8000’li yıllara kadar, yani 10 000 yıl öncesine giden Fırat kıyısı tarımı, önce Fırat’ın taşıdığı mineral maddelerce zengin alüvyonlarda buğday tarımı yapmış, zayıflayan toprağı gübreyle güçlendirmek için hayvan ehlileştirmiş, bunları korumak için de kapalı mekânlara geçmiş, bir site devleti oluşturmuştur.

Bunun ardından adaletin sağlanması ve yasalar, bürokratik devlet düzeni, ticaret ve bütün bu sistemin korunması için silahlı kuvvetlere dayanmaktadır. Aslantepede site devletinin, bazı şeyleri,-mesela en uzun metal kılıcı- dünyada ilk kez kullanıyor olması, onu, Mezopotamya da dâhil, tüm dünyaya üstün kılmaktadır. Nasıl ki günümüzde silah teknolojisini dikkatle takip ediyorsak, o günlerde de Malatya ve Malatyalıların, bariz bir üstünlüğü söz konusudur silah önceliğinde.

Aslantepede’yi ortaya çıkaran ekibin bir iddiası da, günümüzden 5000-5500 yıl önce kerpicing, toprağın bu mükemmellikte bir inşaat malzemesi olarak kullanımındaki olağanüstü üstünlüktür. Ayrıca Aslantepede’nin mimarisine de hayranlık duymamız gerektiğini vurguluyorlar.

Bütün bunlar, o günlerin dünyasında, farklı bir Malatya’ya ve Malatyalı’ya götürür bizi.

Aslantepeden hemen sonra, MS 80'li yıllar. Malatya'nın, kurulu bir kent olarak ilk kez yer değiştirmesi, Roma garnizonunun(Fulmineta Lejyonu) bugünkü Battalgazi'ye, çünkü "aşağı şehir"e kurulmasıyla gerçekleşir. Etrafının surlarla çevrilmesiyle şehir ortaya çıkar. Haliyle, Aslantepe de zamanla terk edilir. Metruk bir şehir olur.

Roma Malatya'sı, bireyin önemsendiği kişisel hukukun üstün olması durumundan, devletin önemsendiği başka bir hukuk sistemine geçiştir. Neden? Çünkü; Hitit Devleti yerel, en fazla bölgesel bir egemenlik amaçlıyordu, oysa Roma Devleti emperyalı, devleti baz alan bir hukuk sistemi esasıyla varlığını sürdürmek zorundaydı.

Roma devletinin ikiye ayrılması(MS 395); Doğu ve Batı Roma, daha sonraları, tarihçiler tarafından Bizans diye adlandırılan Doğu Roma, doğulu halkların karakterini yansıtmıştır devlet düzenine, 1078'e kadar sürdürdüğü hayatıyetiyle.

Bu arada Araplarla Bizanslar arasında el değiştirerek gider Malatya. Sınırdan olmanın gerçeği budur ne yazık ki. Bu nedenle büyük acılar çekmiştir Malatyalılar. 656'dan başlayarak Araplar ve Bizansların, Malatya üzerindeki egemenlik mücadelesi başlar.

700'lü yılların sonunda, muhtemelen yeni Müslüman olmuş Kıpçak Türkleri, Arap ordularında profesyonel asker olarak istihdam edilmeye başlar. İşte burası, Malatya için hayatî öneme haiz bir noktadır. Neden?

Malatyalıların olmazsa olmazı, Seyyid Battal Gazi, yerel söyleyişle "Seydi Bettal", işte bu tarihte neşvünema bulmuştur.

Çok sık okuduğum, Türkçenin anıt eserlerinden Battalnâme, bana tarihi öğrettiği gibi, Malatyalıların konuştuğu Türkçenin mükemmelliğinin kaynaklarına da "eletti", ilette yani.

Ama asıl, Malatyalı karakterinin ana hatlarını belirledi: Özgüveni yüksek bir birey, fizik olarak çok güçlü, ama bunun yanında "ayyar" denilecek kadar da kurnaz, düzenbaz, bir bakıma siyasetçi. Son derecede güçlü bir örgütçü. Dört dörtlük mükemmel bir insan tipi. İşte Battal Gazi'de müşahhaslaşan ve hâlâ varlığını sürdüren Malatyalı tipi. Hangi etnik gruba mensup olursa olsun, dini, mezhebi, meşrebi ne olursa olsun, Malatyalı, büyük çapta, Battalnâme'de macerası hikâye edilen adamdır. Yiğittir, merttir, emsalsizdir, akranlarına faikiyeti vardır; kimse kusura bakmasın!

Bir orduya bedel bir adamdır.

Bu savaşçı kimliğini, tevazu ile derinleştirir. Din ile evrenselleştirir aynı zamanda zaaflarıyla da insanileştirir. Hâsılı tadına doyumaz bir efsane adamla karşı karşıya kalırız ki, Cüneyt Arkın filmlerindeki olağanüstülüklerin az bile olduğunu, hayretle görürüz.

Bu dönemde yaşanmış bir olayı anlatırsam, siz de bana hak vereceksiniz.

Ben bu bilgileri, Bizans Tarihi'ni yazan Sırp Ord. Prof. Dr. Ostrogorsky'den aldım. Levtuçenko'nun Bizans Tarihi'nde de bir bakıma onaylattım.

Olay şu: 800'lü yılların ortaları, Balkanlarda Pavlikyanlar adında, heteredoks bir Hristiyan mezhebinin mensupları yaşamaktadır. Bunlar, muhtemelen Boşnakların atalarıdır. Çok düzgün, ahlâklı, sanatkâr adamlardır. Ortodoks Bizanslardan farklı olarak ikonları ve teslisi reddetmektedirler. Kısacası Bizans'la başları beladadır. Ve Bizans bunlardan on binlercesini bir günde boğarak öldürmektedir. Mecalleri tükenir, bu jenocide dayanacak halleri kalmaz. Yeryüzündeki belli başlı ülkelere name yazıp, sığınma isterler.

Mümkün mü, o günkü Bizans demek, bu günkü Amerika gibi bir şey. Hiç kimse kabul etmez.

Bir tek Malatya Emirliği, kabul eder. Binlerce Pavlikyan Malatya'ya gelir, inançlarını ve kimliklerini koruyarak, 90 sene Malatya'da yaşar, durumu o kadar içselleştirirler ki, Malatya ordusu saflarında Bizans'a karşı çarpışırlar, kendi ülkelerinde durumları düzelince, güçlenince Balkanlar'a dönerler.

Geldiklerinde Pavlikyan olan adları, dönüşlerinde Bogomil olur.

İşte, budur ol hikâyet!

Bu, dünyaya bir insanlık dersidir ve Malatyalılara nasip olmuştur. Zayıfa kol kanat germek, gerekirse o uğurda kendi hayatını ortaya koymak çok değerli bir insanî vasıftır, çok da önemlidir.

Battal Gazi'yi anlatmakla bitmez

İşte bu Eski Malatya, 1837'ye kadar devam eder. 1837'de, kendisi de bir Malatyalı olan (Dedesı, Arapgir'den Kavalâ'ya göç etmiştir) Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'ya isyanı nedeniyle, gelen ordu Malatya'da kışladığı için, halk yazlıklar şehri demek olan Aspuzu'dan geri dönmez ve orası Malatya olur.

Üç kez, ciddi anlamda yer değiştirmesine rağmen, adını aynen korur. Bu da kişilikli ve dominant biçimde kentsel kimlikli olmasına bağlanabilir.

Bu temel bilgidenden sonra, işte bu kültürel birikimin turizmde bir artı değeri olarak ortaya konulmasının nasıl olacağını düşünelim.

İlk önce Malatya, kendi kültürel şahdamarının farkında olmalıdır.

Nedir Malatya'nın kültürel şah damarları?

+ Fırat, Tohma ve Derme üçgenindeki su medeniyetidir.

+ Aslantepe'ye gömülü olarak duran Hitit uygarlığıdır.

+ Battal Gazi'dir.

+ 1243'ten sonraki Moğol istilasında, tehlikeyi fark edip, bilgisini ve stratejist oluşunu önemsedikleri Süryani Patriğini, şehrin yönetimine getirmelerindeki, öngörü, yansızlık ve akıllılıktır.

+ Bar Hebraeus (Ebu'l Ferec) gibi, dünyanın en önemli tarihçilerinden birini çıkarmış olmalarıdır.

+ Niyazi-i Mısri gibi bir "isyan ustası"nın doğduğu ve "Barekallah gülsitan-ı bülbülandır Asbuzu / Cenneti tezkir eder âli mekândır Asbuzu" gibi gerçekten doğduğu şehri kavline öven bir şiiri söyleyen adamın memleketi olmasıdır.

+ Ermeni halay havasına "Malatya, Malatya bulunmaz eşin" diye söz yazıp, kültürleri usulünce kendi şehrinde birleştiren, tek kimliğe indirgeyen görgü ve akıldır Malatya.

+ Bugün yeryüzünün en büyük türk medeniyetlerinden sayılan Alevi türkülerinin kaynağı olma vasfını taşımaktadır Malatya. Derviş Muhammed'den Ahmet Aşık'ya, Şah Sultan'dan Esirî Baba'ya, Sıtkı Baba'ya uzanan bir söz ve ses medeniyetinin adıdır Malatya.

+ 1915 Ermeni olaylarını, 1980 öncesi Alevi Sünni kışmasını en ağır biçimde yaşadığı halde, keklik gibi kendi kendine menengiç sakızıyla yarasını tedavi edip, Türkiye'nin en önemli barış ve insanlık anıtını oluşturma onurunu taşımaktadır Malatya.

Çünkü; Malatya akıl ve öngörü demektir. Hem Türkiye sosyolojisinin, hem de özellikle Ortadoğu kırılma anının ihtiyacı olan şey de bu bir bakıma "yozlaşmadan uzlaşma" kültürüdür.

Gelelim, asıl mesele...

Asıl mesele, sahip olunan bunca zenginliği bir turizm değerine dönüştürmekteki ustalık; önce Türkiye'nin, sonra dünyanın yaralanmasına ve görüşüne sunmadaki beceride gizlidir.

Bence şehirler genetik miraslarıyla yaşarlar.

Prof. Osman Turan, "Selçuklar döneminde Anadolu'nun en zengin şehri Malatya'ydı" der. Zenginliğin de Tıp ve dokumaya dayandığını söyler.

Bugün de öyle değil mi?

O yüzden, yerel yönetim(belediyeler), merkezi yönetim(vilayet), bilim(üniversite) ve sivil toplum kuruluşları, el ele verip, birbirlerini öncü kılarak ve birbirlerine tabi olarak, Malatya'yı yeniden zengin, değerli, müreffeh, yaşanabilir kültürlü bir şehir haline getirmelidirler.

Bunun yolu nedir?

Bunun yolu, en başta, kendi değerinin farkında olmak ve ona sahip çıkmaktır. Onu daha mükemmele taşımaktır.

**Bu konuşma, 13 Kasım 2015 tarihinde, Malatya Hilton Oteli konferans salonunda, yapılmıştır. Diğer konuşmacı Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği Başkanı (E) Tavit Köletavitoğlu'dur.*

